

O ŽIVOTĚ ČESKÝCH DOJNIC

aneb

CO Z OBALŮ MLÉČNÝCH VÝROBKŮ NEVYČTEME

Cílem tohoto článku není debata o významu mléka v naší potravě ani obhajoba mého rozhodnutí, proč jsem se ho dobrovolně zřekla. Jeho cílem je alespoň částečně nastínit problematiku chovu dojníc v České republice, tak, abyste si mohli udělat svůj vlastní názor, a zaujmout k ní své vlastní stanovisko.

Řeknu zde něco málo o příčinách a důsledcích tzv. „mléčné krize“, dále pohovořím o původu a povaze skotu, jak je vykládá klasická zoologie, srovnám rozdíly v tvorbě mléka mezi vysokoužitkovou dojnící, a krávou tzv. masnou, která na tzv. mléčnou užitkovost nebyla šlechtěna, dále se budu stručně zabývat technologií chovu, a – nejen – z ní plynoucí onemocnění dojníc, a nakonec řeknu něco málo o chovu dojníc v systému tzv. ekologického zemědělství.

Organizace „na ochranu zvířat“ v ČR většinou přejímají informace a dokumentaci ze zahraničních zdrojů (od organizace PETA apod.), podmínky v ČR jsou však mnohdy zcela jiné, a dotyčné informace navíc nemusejí být vždy správné. **Proto čerpám ze zdrojů těch, kdo se na trápení zvířat přímo podílejí.** A řeknou toho na sebe opravdu dost!

Přímé záchrany nejsou vždy možné. Přesto mohu zvířatům pomoci tím, že budu jejich životní podmínky dokumentovat a HLAVNĚ **předávat své zkušenosti** (slovem, písmem, obrazem) dále. Aktuální dokumentace z ČR je žalostně málo, a tak většinové společnosti nezbyvá, než věřit reklamám a jiné propagandě.

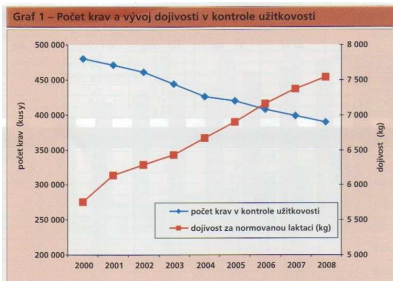
Proč se tento článek zaměřuje právě dojnice a ne třeba prasata, brojler, nosnice nebo ostatní tzv. hospodářská zvířata? Pravda, i ona trpí, a ani ona nejsou vnímána jinak než jako zdroje jídla. Tím, že jsem si je nevybrala, rozhodně nechci jejich utrpení zlehčovat, podmínky jejich chovu od narození po smrt jsou bezpochyby trýznivé. Mám ale pocit, že na utrpení dojníc se ze všech utrpení tzv. hospodářských zvířat poukazuje nejméně, řekla bych, že až téměř vůbec, a jejich chov je opředěn spoustou pověr; vzpomeňme např. na ony „veselé krávy“ z obalů mléčných výrobků. Žádná veselá kráva podle všeho neexistuje. Téměř žádná dojnice louku ani sluníčko nikdy nespátří, čerstvou travu nepojí, svého potomka naposledy spatří krátce po porodu; naopak téměř každá dojnice končí v salámech, naprosto „vyždímaná“ zdravotními problémy, které provázejí celý její smutný, stereotypní a nepřírozeně krátký život.

I. PŘÍČINY A DŮSLEDKY MLÉČNÉ KRIZE

Spotřeba mléka a mléčných výrobků celosvětově vzrůstá, Českou republiku nevyjímaje. U nás vzrůstá spotřeba jogurtů a sýrů, v současnosti 1 Čech ročně zkonsumuje průměrně 249,6 kg mléka a výrobků z něho, nepočítaje v to navíc další 4,2 kg másla¹. Na našem trhu se však častěji setkáváme s mléčnými výrobky vyrobenými z mléka pocházejícího nejen z okolních evropských států, ale také z největších mlékařských oblastí – Austrálie, Nového Zélandu a USA (skutečný původ mléka bohužel nepoznáme ani na jogurtu značky Klasa). Tyto země totiž nejvýrazněji reagovaly na evropské zrušení exportních dotací, které evropské státy masivně využívaly při odbytu svých přebytků (hlavně sušeného mléka), zejména do rozvojových zemí². Celková roční produkce mléka EU je zhruba 149 milionů tun, z toho okolo 8 – 9% (12,5 milionu tun) se vyváží do třetích zemí¹⁸, kde se, podobně jako jiné dotované komodity dovážené z bohatého Severu, podílí na propadu tamější ekonomiky, to je ale téma na jiný článek. V ČR se vyveze přibližně 34 % z celkové domácí produkce mléka, a o něco méně se doveze^{1,21}.

Celosvětově je mléka nadprodukce, jeho cena tudíž klesá, a to až pod hodnotu „výrobních nákladů“. Poslední roky se výkupní cena pohybuje okolo 7 Kč za 1 litr, (zatímco „výrobní náklady“ se pohybují kolem 8-9 Kč za litr, vinou čehož se zemědělci cítí nuceni protestovat před Ministerstvem zemědělství, a vylévat mléko do kanálů,

aby byly vyslyšeny jejich prosby za zvýšení dotací. Ty jsou oproti jiným členským státům menší, takže v ČR klesá množství chovaných dojnic. Je potom ovšem absurdní, že se vzrůstající nadprodukcí se současně zvyšuje i průměrná mléčná užitkovost dojnic, které jsou záměrně šlechtěny na stále větší a větší výkonnost mléčné žlázy; ta v roce 2009 vyrostla na 7 689 kg mléka za laktaci³ (doba, za kterou 1 dojnice vytvoří mléko, které uživí potomka z jednoho vrhu). Fyziologicky ani metabolicky však dojnice na tak vysokou „užitkovost“ není „stavěná“ (tělesný rámec a pokrytí energetických potřeb se odpovídajícím způsobem již jaksí nešlechtí...). Důsledkem toho je, že v současné době je 83,5% dojnic, které jdou na nucené porážky, nemocné.

dle: Buček – Českomoravská společnost chovatelů: Kontrola užitkovosti u dojených plemen skotu, Farmář 1/2009

Takže si to shrňme: „užitkovost“ dojnic díky šlechtitelským programům neustále vzrůstá, což se, ovšem, odráží v četných zdravotních problémech dojnic. Současně se však zvyšuje nadprodukce, což snižuje výkupní cenu mléka, takže zemědělci „živoří“: ti drobní krachují, a ti, kteří přežívají, mohou jen snít o modernizaci krávinů, a tím zlepšení životních podmínek pro krávy. Ty pak na celou uměle vytvořenou „mléčnou krizi“ bohužel doplácí nejvíce.

II. VÝKONY DNEŠNÍCH VYSOKOUŽITKOVÝCH DOJNIC

Skot patří biologicky ke druhu tur domácí (*Bos primigenius taurus*). Tur je jedním z rodů přežvýkavců z čeledi turovitých. Druhy k tomuto rodu patřící jsou velcí, ve stádech žijící býložravci. Všechny v současnosti žijící divoké druhy žijí pouze Asii, domestikovaný tur domácí se díky člověku vyskytuje prakticky na celém světě.

Tuři přirozeně žijí v matriarchálních skupinách, které jsou tvořeny telaty, jalovicemi a krávami, samčí skupiny žijí odděleně. Staří býci mohou být teritoriální.

Pouze během reprodukční sezóny jsou stáda smíšená. Krávy rodí v naprosté většině případů jediné tele; vazba mezi matkou a mládětem je velmi silná.

Tuři se pasou na vegetaci na úsvitu a za soumraku, na pastvinu je skupina vedena starou, zkušenou krávou. V některých oblastech stáda migrují.

Divokým předchůdcem současného evropského tura domácího byl pratur (*Bos primigenius primigenius*), který je v současné době vyhynulý⁵.

Nejrozšířenější vyšlechtěná plemena zneužívaná z hlediska „mléčné užitkovosti“ v České republice jsou: Černostrakatý skot (Holštýnský) a Český strakatý skot, dále Ayrshire, Montbéliarde a Jersey; české stračeny jsou zastoupeny z jedné poloviny.

Vedle čistokrevné plemenitby se od 60. let začalo v rámci plemen uplatňovat zušlechťovací křížení, s cílem zvýšit „mléčnou užitkovost“, „zlepšit vlastnosti vemene“ a „hospodárnost produkce mléka“.

Proto, abychom pochopili, jakým směrem se zušlechťovací křížení tzv. mléčných krav ubírá, si můžeme srovnat život a tzv. mléčnou užitkovost současné dojnice s životem krávy tzv. masné, jejíž množství vytvořeného mléka odpovídá přirozenému množství určenému pro její dítě – telátko.

kráva masného plemene v Evropě nebo Severní Americe	evropská či severoamerická dojnice
- většinou po většinu života venku (ne vždy !!!)	- většinou celý život ve stáji („dojný režim“)
- 1 tele ročně	- 1 tele ročně
- kojí své tele až do přirozeného odstavu v 6 až 8 měsících	- své tele kojit nemůže: tele je „odstaveno“ ihned po narození
- tvoří nanejvýš 8-10 litrů mléka denně, tele toto množství vypije během 4-6 sání denně	- „na vrcholu produkce“ (okolo 3. laktace) může nadojit až 40 litrů mléka denně (ale i přes 50 litrů)
- celkově nevytvoří za laktaci více než 1 000 litrů - max. množství mléka ve vemeni nikdy nepřesáhne 2 litry	- za laktaci vytvoří 6 000 až 12 000 litrů mléka - mléko dojeno stroji 2 x denně – max. množství mléka ve vemeni může přesahovat 20 litrů

III. TECHNOLOGIE CHOVU TELAT, JALOVIC A DOJNIC

Typy ustájení dojnic⁶

1. vazné ustájení krav – u nás tradiční a nejstarší systém ustájení. Dojnice je přivázaná na řetězu, který jí umožňuje lehnout si, vstát, otočit hlavu a přijímat potravu. Dojnice stojí v řadě vedle sebe, před nimi je dlouhý žlab s krmivem, za nimi je tzv. hnojná chodba. Provoz je stlaný slámou. Dojení probíhá pomocí potrubí. Tento typ ustájení se v současné době nedoporučuje z hlediska ekonomického ani z hlediska životní pohody zvířat. Přesto je na venkově stále rozšířený, zejména v menších provozovnách. Nové stáje s technologií vazného ustájení se však již nestaví.

2. volné ustájení krav, a to buď boxové nebo bez boxů, s podestýlkou, nebo na roštové podlaze. Je to systém, kde je kotec, ve kterém jsou krávy chovány ve skupině, rozdělen na krmíště (příp. hnojné chodby) a lehárnu s lehacími boxy, které mohou být stlané slámou; někdy dojnice leží na plastových matracích, ale dost často jde o provozy nestlané, kde dojnice leží na holém betonu... Dojnice se v tomto typu ustájení mohou pohybovat volně. Roštová podlaha je betonová nebo kovová podlaha s otvory. Těmi propadávají výkaly do sběrných kanálů, kterými jsou poté odváděny do jímky. Ta je většinou pod zemí, a je dále přečerpávána do hlavní jímky, kde výkaly kvasí (je to jakýsi obrovský venkovní bazén – jde o tzv. WOLF systém – nebo jsou to vysoké modré tzv. „vítkovické věže“) a vzniklou tzv. kejdou se pak hnojí pole. V jedné hale je zhruba 40 krav.

Ačkoliv by se chlévská mrva ze stáji měla vyklízet 2x denně a mělo by se dbát na čistotu stáji i krav, skutečnost je dost často jiná. A to i přesto, že tyto povinnosti musí střední a velké zemědělské provozovny plnit ve schváleném provozním řádu a plánu správné zemědělské praxe, jejichž vypracování a dodržování je povinné, např. ze zákona o ochraně ovzduší. Malé provozovny tuto povinnost nemají. Když přijdete do kravína, „praští vás“ přes nos silný zápach z dlouho ležících výkalů. Dojnice jsou nuceny v nich stát, a pokud nejsou přivázané na řetězu, tak se i brodit, a vleže odpočívat. Zaschlé vrstvy výkalů pak na jejich tělech vytváří tlusté krusty, kterých se dojnice jen tak lehko nezbaví. Exkrementy mají všude, na ocase, na hřbetě, na hlavě, na vemeni... Nikdo je nečistí. Smrad, špína, plíseň a v nich živořící dojnice: toť obrázek typického českého venkovského kravína. Bezohlednost a krutost jejich trýznitelů a trýznitelek se bohužel nepromítá pouze do života dojnice, ale též jejího dítěte – telátka. Rodí se telátka zdravá, ale také slabá a nemocná... A tak dalším, nijak ojedinělým obrazem naskýtajícím se po příchodu do kravína, je i čerstvě narozené slabé či nemocné telátko, přivázané na krátkém řetězu, který mu umožňuje pouze ležet a pomalu umírat. Leží a umírá v hnojné chodbě, v osamění, v bolesti... Jeho matka přivázaná na řetězu na své dítě vyvrací hlavu, oči jí lezou z důlků, neklidně bučí.... není jí to však nic platné. Řetěz je příliš krátký na to, aby na své telátko mohla dýchat a dotýkat se ho. Úředníci a úřednice z krajské veterinární správy tvrdí, že telátka neumírají, a zemědělci že neporušují žádný právní předpis – všechno je v pořádku... Málokdy spatříte prázdný kafilerní box (prostor určený k odkládání mrtvých zvířat, která odtud budou transportována k hromadné likvidaci ve spalovně – kafilérii) – ačkoli se vyváží každý týden, přesto na něm téměř vždy leží mrtvá telátka, mladé jalovičky nebo mladé dojnice... kafilerní boxy řeknou pravdu i beze slov, u veterinárních úředníků a úřednic se jí však nedoberete...

3. V současné době se ojediněle vyskytuje i tzv. **ustájení vzdušné – stelivové či bezstelivové**, které odpovídá zásadám *welfare* chovu. Stáje jsou prosvětlené přirozeným světlem, zvířata dýchají čerstvý vzduch. Jedná se o volné boxové stáje. Vzdušné bezstelivové ustájení s rošty představuje světový trend, kterým se výstavba nových hal ubírá. Např. ZD Ostaš¹⁹ má v tomto typu ustájení 400 dojnic v plné laktaci. Dojení je automatizované. V jedné obci v jižních Čechách se však můžeme setkat i s plně automatizovaným celkem provozu, kde počítač např. řídí dávkování krmiva dojnici podle toho, kolik nadojila. Pokud chce dojnice více potravy, než kolik si „zasloužila“, dostane ránu elektrickým obuškem. Ovšem, takovýchto důmyslných zařízení je v provozovně více...

Mléko však není tím jediným, co se od dojnice očekává; musí se také „podílet na obnově stáda“, tzn. rodit zdravá telata.

TELATA^{7,8,9,20}

Osud právě narozeného telátka se bude pravděpodobně ubírat jednou z následujících cest: buď skončí jako odpad v kafilerním boxu (v případě že je slabé či nemocné), nebo poputuje na výkrm za účelem „výroby telecího masa“, nebo z něj bude skot – „masný“ či „mléčný“.

Výživa a krmení telátek

V komerčním chovu se výživa a krmení telat dělí na období *mlezivové*, období tzv. *mléčné* (*telátko však ve skutečnosti není krmeno mlékem, nýbrž granulemi nebo mléčnou náhražkou*) a období *rostlinné*.

Právě narozené tele ještě nemá vytvořené protilátky, kterými by se bránilo před vnějšími negativními biologickými vlivy prostředí. Proto je přirozeně přijímá od své matky sáním *mleziva* (takzvané „prvotní mléko“ u savců; tvoří se v mléčné žláze těsně před porodem a je produkováno asi 3 – 5 dní po něm, chemicky se od zralého mléka významně liší). Protože v současnosti neexistuje náhražka kravského mleziva, nechávají chovatelé telátko od matky mlezivem napojit. Je to poslední okamžik, kdy je dítě se svou matkou, neboť po napojení mlezivem je 12 - 24 hodin po porodu zavřeno do individuální venkovní boudičky, a svou matku už nikdy nespatří. Matka však mlezivo pro své dítě tvoří dalších 4-5 dní, a tak je jím telátko ještě zhruba 3 dny uměle napájeno, většinou z lahve.

Po tomto tzv. mlezivovém období následuje období „mléčné výživy“, které končí rozvojem předžaludku; v komerčních chovech většinou končí ve 4-5 týdnech věku. Telátko však není krmeno mlékem mateřským – to je přece určeno pro lidi – nýbrž mléčnou náhražkou nebo granulemi (a to i ve stáří jen několika dní, kdy všichni divoce žijící savci ještě ani zdaleka nezačínají přecházet na mimomléčnou stavu). Telátko je dále dopováno vitamíny (především A a E – ty se přidávají už do mleziva) a absolvuje řadu vakcínací. Z mléčné náhražky ani z granulí totiž telátko nedostane dostatečnou imunitní výbavu proti řadě onemocnění, kterou by od své matky přirozeně dostalo v mléce.

„Dosud nejrozsáhlejší provedený průzkum nemocí telat ukázal, že infekční choroby jsou u telat krmených mléčnou náhražkou sedmkrát častější než u telat krmených mateřským mlékem.“
(John Webster: *Welfare, životní pohoda zvířat aneb střízlivé kázání o ráji*; Nadace na ochranu zvířat, Praha, 1999)

„Mezi nejčastější příčiny nutných porážek telat v ČR v posledních letech jsou uváděna onemocnění dýchacího systému (47%), pohybového systému (21%) a trávicího systému (9%). Poruchy metabolismu a poruchy mlezivové výživy telat, a s tím související snížené funkce imunitního systému, nejsou většinou samostatně sledovány a vyhodnocovány, ale přesto je zřejmé, že se na příčinách zvýšené nemocnosti podílejí významnou měrou.“ (Pavlatá, Pechová, Dvořák: *Diagnostika a prevence poruch kolostrální výživy telat*; Veterinářství 2005; <http://www.vetweb.cz/projekt/clanek.asp?pid=2&cid=3810>)

Před dosažením pohlavní dospělosti, v 6. měsíci věku, přechází telátko na objemná rostlinná krmiva.

Osud býčků „mléčných“ plemen

Býčci typicky mléčného plemene holštýnského jsou v České republice, podobně jako jinde ve světě, vykrmováni za účelem produkce telecího masa, přestože nemají tolik masa jako býčci plemen masných. Jak je známo, kvalitní telecí maso je posuzováno podle bělosti a křehkosti, kterých se docílí krmením telátek stravou velmi chudou na železo, takže tato jsou konstantně chudokrevná. V České republice je ovšem zakázáno krmit telátka tímto způsobem, jsou proto buď prodávána na výkrm do zemí, kde žádné takové legislativní nařízení ohledně výkrmu telat neexistuje (např. Španělsko, Holandsko, Francie) nebo se vykrmují u nás s tím, že maso bude červenější a prodejné za nižší cenu. To se však chovatelům nelíbí, výhodnější je pro ně telátka vykrmovat do vyšší jatečné hmotnosti, maso z nich už pak není „telecí“, nýbrž „hovězí“. Jelikož je „telecího“ masa u nás nedostatek, dováží se z ciziny.

V USA je navíc povoleno podávat telátkům určeným na výkrm pohlavní hormony, o nichž je známo, že podporují růst o 10-15%. V EU je hormonální stimulace růstu při výkrmu skotu zakázaná³.

Individuální venkovní boxy

Telátko stráví většinu svého dětství ve venkovních individuálních boxech, kde zůstává minimálně 30 dní. V ČR se využívají ve více jak 60% chovů. Boxy by měly být vyřešeny tak, „**[...]jaby tele vidělo na ostatní telata nebo jiná zvířata**“, a „**.....každé tele musí mít možnost otáčet se, odpočívat, vstávat, upravovat si srst a udržovat se v čistotě**“ (Doporučení týkající se skotu, přijatá stálým výborem Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely 21. 10. 1988 a platná od 21. 10. 1989.)

Individuální boxy propagují i ekologičtí zemědělci, kteří se opírají o zásady tzv. welfare chovu.

Welfare hnutí (nezaměňovat s hnutím na ochranu zvířat) většinou tvrdí, že: „**.....pokud není možné ponechat tele u matky šest měsíců, jako je tomu u stád masných plemen, pak je nejméně krutým řešením oddělit je hned po porodu.**“ (John Webster: *Welfare: životní pohoda zvířat aneb Střízlivé kázání o ráji, Nadace na ochranu zvířat, 1999*)

Zdůvodňuje to tím, že čím déle ponecháte tele a matku pohromadě, tím větší pouto se mezi nimi vytvoří a tím hůře pak oddělení snášejí. (To je velmi svérázný způsob „řešení“ základní traumatizující situace, kterou oddělení dítěte od matky představuje.)

Ojedinele můžeme spatřit i skupinový odchov telátek.

Nyní citujme zdroj zcela jiného typu:

„Telata potřebují matku. Místo toho je mámě seberou, protože management zhodnotil tuto strategii jako příznivější pro výrobu. Potřebují sát mléko z vemena, už jen protože je to ten nejlepší a nejpřirozenější prostředek proti stresu. Místo toho jim vemeno seberou, protože s cucákem je budou mít pod lepší kontrolou. Potřebují společnost jiných, aby si mohla hrát. Místo toho jsou narvaná do samoty, protože je to hygieničtější. Potřebují prostor k běhání. Místo toho dostanou jen „*možnost otáčet se, odpočívat, vstávat, upravovat si srst a udržovat se v čistotě*“, protože pravidla welfare by neměla být neekonomická více než je nutné pro udržení zvířat v užitkové kondici.“ (Michal Kolesár: *Telecí na samotě v období mlezivovém*, <http://realita.tv/cs/teleci-na-samote-v-obdobi-mlezivovem>)

JALOVÍČKY

Zhruba v 6.měsíci věku se z telátka ženského pohlaví stává „jalovička“, a to do doby prvního porodu. Pokud zamýšleným zdrojem zisku není právě mléko dojnice, ale „hovězí maso“, bude „jalovička“ vykrmována do porážkové hmotnosti přibližně 470 – 550 kg, a v odpovídajícím věku 14 – 16 měsíců poputuje na jatka. Odchov „jaloviček“ je vždy skupinový, a to buď venkovní na pastvině, ve stáji s výběhem (malá oplocená plocha navazující na stáj) – *ten převažuje* – nebo ve stáji bez možnosti výběhu.

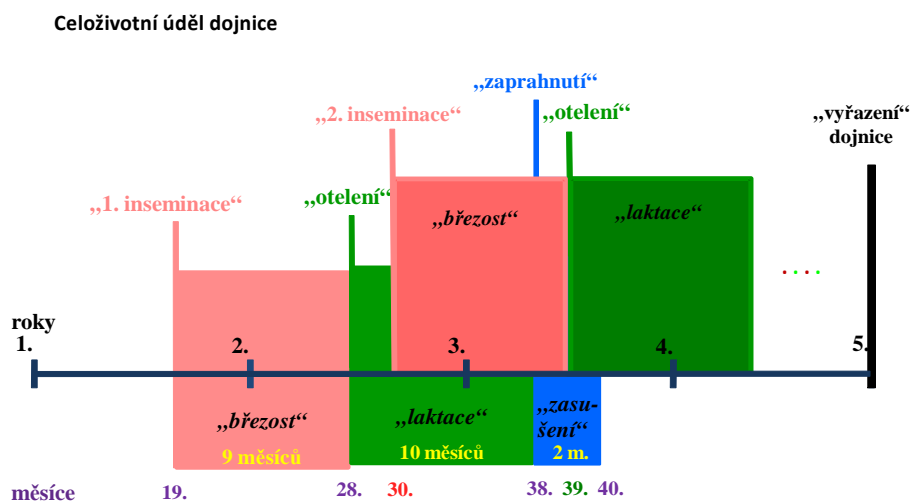
Pokud nejsou jalovičky na pastvině, jsou jejich životním prostředím hlavně jejich vlastní výkaly...

DOJNICE

„[...] Další neúprosnou zákonitostí v chovu skotu je skutečnost, že bez reprodukce není produkce – ani mléční, ani masné. Že se produkt vykupovaný masným průmyslem musí nejprve narodit, je zřejmé... význam úrovně reprodukčního procesu pro konečný hospodářský výsledek chovu je proto neopominutelný. Ve snaze zefektivnit reprodukci chovaných zvířat člověk zásadním způsobem vstoupil do původního biologického děje – zavedl umělou inseminaci a embryotransfer, asistuje při porodu, řídí reprodukci v chovech – organizačně i medikamentózně. Současně změnil životní podmínky zvířat a zasáhl do jejich etologie [...]“
(doc. Ing. Josef Bouška, CSc. a kol.: *Chov dojeného skotu*, str. 71, kap. 5 „Reprodukce skotu“)

Embryotransfer neboli přenos embryí je v podstatě přenosem embrya z produkčně špičkové plemence (plemenné krávy) do tzv. synchronizovaných krav, které jej donosí. Synchronizace říje se provádí umělým podáváním hormonů.

K prvnímu zabřeznutí jaloviček dříve docházelo obvykle v 19-21. měsíci věku – podle starších publikací; v současné době, „s pokrokem ve šlechtění“, je pro např. holštýnský skot doporučován věk 14-15 měsíců¹⁰. Těhotenství trvá 9 měsíců, po porodu („otelení“) nastává „období laktace“ (= období schopnosti dojnice kojit svoje potomstvo), které trvá zhruba 10 měsíců. Mléko však, jak již víme, není určeno pro telátko, jak by se logicky a přirozeně mohlo zdát, nýbrž pro lidi. Telátko je tudíž po porodu a napojení mlezivem po 6-12 hodinách matce odebráno a strčeno ven do zmíněných individuálních boxů. Zhruba 2-3 měsíce po porodu pak inseminační technik dojnici znovu uměle oplodní (vstříkne jí pipetou do dělohy semeno plemenného býka). Dojnice je pak tedy po 7-8 měsících vystavena dvojí zátěži: jednak je intenzivně strojově dojena, jednak v sobě nese dalšího potomka. Po skončení období laktace přirozeně následuje „zaprahnutí“ (= spontánní ukončení laktace) a období „stání na sucho“, které je důležité pro regeneraci mléčné žlázy, doplnění vyčerpaných zásob tuků a bílkovin, a celkový odpočinek dojnice; toto období by mělo trvat alespoň 2 měsíce. V konvenčním chovu je však matka v této době již ve vysokém stupni gravidity, očekávajíc další porod, období stání na sucho je tudíž mnohem kratší. Chovatelé dojnic se toto období snaží zkracovat jak jen to jde, je to přece období nepřinášející žádný okamžitý zisk... Výsledkem toho všeho, ovšem, je vyčerpaný organismus matky, který končí svůj život po zhruba 2-3 dětech: ve věku 5-6 let putuje dojnice na jatka, kde z ní udělají salám.

Před porodem i po něm má dojnice velmi oslabenou imunitu (vyčerpává ji například období, kdy ji ve formě mleziva předává svému potomku). Tím se celkově velice oslabí a je velmi náchylná ke zdravotním problémům.

IV. ZDRAVOTNÍ PROBLEMATIKA DOJNIC

Problémy ve zdravotním stavu a životní pohody dojníc mohou vznikat přímo v důsledku nepřiměřené intenzity a trvání metabolických nároků uměle regulované laktace, v důsledku výživy, ustájení a celkového managementu chovu, které neodpovídá fyziologii zvířete vyšlechtěného k tak vysokým „výkonům“.

Dojnice jsou vystaveny tak abnormálním fyziologickým požadavkům, že to nemá obdoby u žádného jiného tzv. hospodářského zvířete.

Tabulka: Nejčastější choroby dojníc v České republice

1. Metabolické poruchy	1.1. Metabolické poruchy: hlad (záporná energetická bilance), ketóza, steatóza, degenerace jater 1.2. Acidóza (překyselení bacheru)
2. Bolestivé choroby paznehtů a s nimi spojené kulhání	
3. Mastitidy (zánět vemene)	

Další příčiny bolesti a utrpení:

1. odrohování (bez anestetik)
2. vyhřezlé dělohy (z nadměrné zátěže)
3. téměř celodenní pobyt ve špíně a zápachu z výkalů, s malou možností pohybu a uspokojování přirozených potřeb
4. citové utrpení matek okradených o své děti, atd.

Tab. 13 – Příčiny vyřazování krav v KU v roce 2008¹⁾

Ukazatel	2005	2006	2007	2008		
				celkem	C ²⁾	H ²⁾
Nízká užitkovost	13,4	13,3	12,1	11,6	16,2	8,3
Vysoký věk	1,3	1,2	1,0	0,9	1,6	0,5
Ostatní zootechnické důvody	3,7	3,6	3,7	4,0	3,9	4,1
Zootechnické důvody celkem	18,4	18,1	16,8	16,5	21,7	12,9
Poruchy plodnosti	22,7	22,3	22,9	23,0	23,9	23,0
Těžké porody	10,9	11,5	11,3	11,1	9,6	12,2
Onemocnění vemene	8,4	8,4	8,4	9,0	9,8	8,5
Ostatní zdravotní důvody	39,6	39,7	40,6	40,4	35,0	43,4
Zdravotní důvody celkem	81,6	81,9	83,2	83,5	78,3	87,1

¹⁾ celkový počet vyřazených krav z chovu = 100 %

²⁾ krávy zapsané v plemenné knize, C – plemeno české strakaté, H – plemeno holštýnské

(KU = kontrola užitkovosti)²⁰

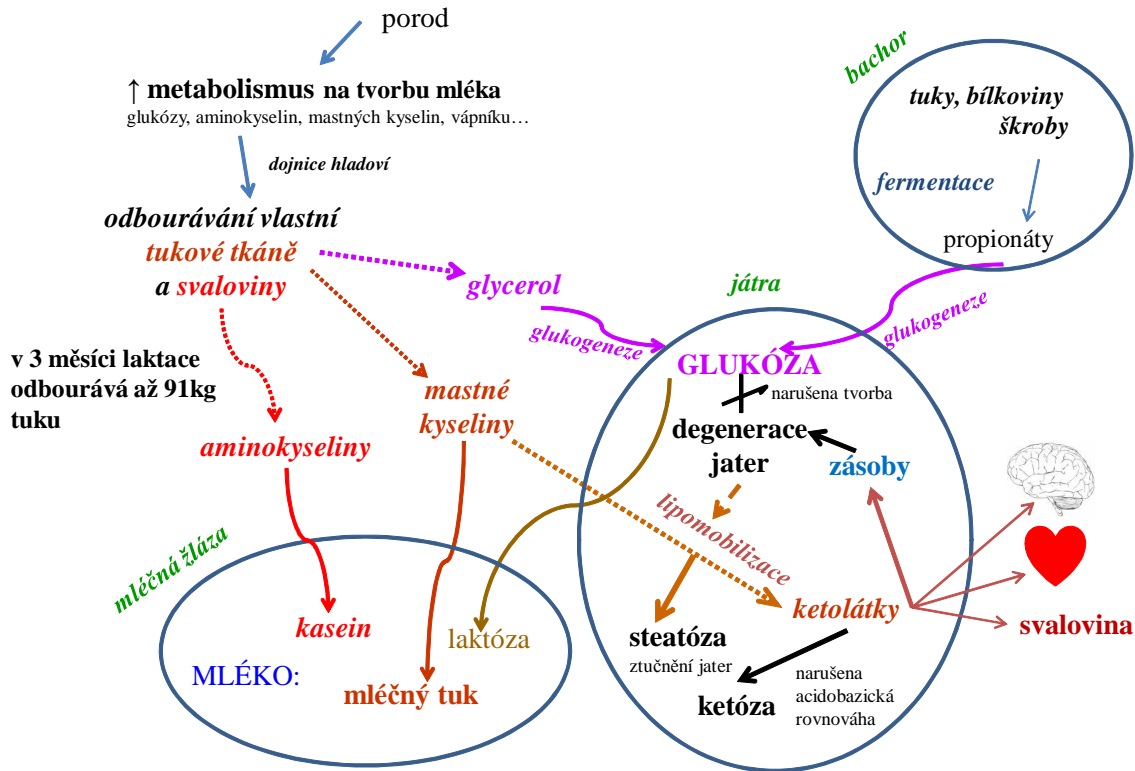
1. Metabolické choroby a vyčerpání^{6, 11, 12}

1.1. Metabolický hlad (záporná energetická bilance)^{6, 10, 11, 12}

Po otelení se v mléčné žláze začíná tvořit mléko. Základním zdrojem laktózy, mléčného cukru, je glukóza, kterou dojnice potřebuje ve vysoké koncentraci, zvláště je-li vyšlechtěna na vysokou produkci mléka. Jen pro zajímavost: na vytvoření 1 litru mléka musí mléčnou žlázou protéci asi 500 litrů krve. Denní tvorba glukózy je u dojnice, dojící 25 – 30 litrů mléka, okolo 2 500 g na den. Základním zdrojem glukózy je proces glukogeneze probíhající v játrech. Glukóza se tvoří z propionátů, které vznikají fermentací škrobu a aminokyselin v bacheru. Dojnice, která produkuje velké množství mléka, není již od začátku laktace schopna pokrýt své energetické a proteinové potřeby z potravy, hladoví a je nucena odbourávat vlastní tukovou tkáň a svalovinu (v 5. týdnu laktace odbourá až 20 kg svalového proteinu). Při tomto hormonálně řízeném procesu se tuková tkáň štěpí na glycerol a neesterifikované mastné kyseliny. Glycerol se v játrech přeměňuje na glukózu, ze které se posléze v mléčné žláze tvoří mléko, a mastné kyseliny jsou zdrojem energie pro tělní buňky a zdrojem mléčného tuku. Základním zdrojem mléčného tuku je tedy vlastní odbouraná tuková tkáň.

Pokud dojnice hladoví, mastné kyseliny jsou v játrech degradovány rychleji, a přitom vznikají tzv. ketolátky. Ty dokáže jako zdroj energie využít pouze srdce, mozek a kosterní svalovina, a to ještě pouze v omezeném množství. Jejich hlavní nevýhodou je ale to, že jsou chemicky kyselé, a při vysoké koncentraci v krvi mohou narušit acidobazickou rovnováhu v organismu. Vyšší než normální hladiny ketolátek v krvi či moči se označují jako ketonemie, resp. ketonurie. Výsledný stav je pak nazýván *ketóza*, při narušení rovnováhy

kyselin nastává *ketoacidóza*. Pokud je ketoláték příliš, játra je nestačí vyexpedovat pryč, ty se v nich pak hromadí, čímž se játra stávají nefunkčními, dochází k jejich *degeneraci*. Játra již nejsou schopna produkovat glukózu, krví však stále dochází k mobilizaci tukových rezerv do jater (vzniká tzv. *lipomobilizační syndrom*). Dochází k onemocnění zvanému *steatóza*, znamenajícím vysokou koncentraci tuků v játrech, což ovlivňuje život dojnice, její plodnost, tvorbu mléka, jeho kvalitu a složení; *steatóza* bohužel velmi často končí smrtí dojnice, zvláště byla-li tato před porodem přetučnělá. Metabolismus totiž začíná tuky štěpit již před porodem, a zvýšené množství mastných kyselin v krvi pak navodí sníženou žravost dojnic po porodu a tím nižší příjem krmiva, čímž se negativní energetická bilance ještě prohloubí.

Jak uvádějí sami konvenční veterináři, „[...] nedostatečné zásobování energií v první části laktace je jedním z hlavních důvodů snížené užitkovosti, metabolických a reprodukčních poruch [...]“ (Slavík, Illek, Škofič, Halouzka, Usvald: „Lipomobilizační syndrom a steatóza jater u krav“, *Veterinářství* 2004)

„[...] např. dojnice s denní užitkovostí 50 kg mléka je v negativní energetické bilanci více než 125 dnů po otelení, přičemž během této doby využila 90,7 kg tuku ze svého těla pro podporu mléčné užitkovosti [...]“ (Bouška a kol.: *Chov dojeného skotu*, Profi Press, s.r.o., Praha 2006)

Lipomobilizační syndrom – který vrcholí nemocemi jako je ketóza či steatóza – je v současných chovech vysokoprodukčních dojnic – tedy zpravidla důsledkem nedostatků ve výživě a nedostatečného managementu chovu (zejména zanedbání péče), a představuje velmi aktuální problém: je jednou z hlavních příčin předčasných úmrtí dojnic.

„Podstatná část dojnic, které jsou vyřazovány už po jedné až čtyřech laktacích, je velmi hubená, téměř neplodná nebo chronicky chromá (anebo obojí), tato zvířata jsou „opotřebována“ stálým velmi těžkým zatížením.“ (Webster)

Z hlediska nízkého příjmu sušiny hrají důležitou roli i některé další faktory. Jedná se např. o následující skutečnosti: prázdné žlaby (dojnice musí mít přístup ke krmivu po celý den), zkrmuji se zdravotně závadná, nekvalitní a nechutná krmiva, nezkrmuje se čerstvé krmivo, nejsou vybírány zbytky ze žlabů – ty je přitom nutné vybrat alespoň 1x denně – jsou podávána krmiva druhotně zfermentovaná při nevhodném odběru ze

silážních prostor a při skladování na hromadách, vznikají problémy s chůzí dojnic (vinou onemocnění paznehtů); nevhodné řešení žlabů a zábran, nedostatečný prostor u žlabů, neodpovídající poměr míst u žlabu a počtu dojnic ve skupinách, špatný přístup k napájecímu zařízení, a nedostatek čisté vody.

1.2. Acidóza – jedná se o metabolickou poruchu častou zejména v chovech produkčních dojnic, postihuje však i jiné přežvýkavce. Příčinou je zkrmování příliš kyselých siláží, velkého množství lehce stravitelných sacharidů (obilné šroty, cukerná krmiva, řepa, kukuřice atd.), ale i velmi krátce řezané siláže (která nenavozuje dostatečnou produkce slin, což vede k překyselení bacheru). U lehce stravitelných sacharidů hrozí díky příliš intenzivnímu metabolismu mikroorganismů v bacheru riziko akutního nadmutí (akutní tympanie). Při acidóze dochází k poruchám funkcí jater a ledvin, k neklidům a naopak apatii, odmítání potravy a ulehnutí. Zvířata odmítají krmivo, přičemž dochází k zastavení motoriky bacheru.

2. Kulhání^{11, 10}

Dalším zdrojem utrpení dojnic je bolest spojená s kulháním, nejčastěji způsobená chorobami paznehtů, které se vyskytují u 25% dojnic. *Onemocnění paznehtů jsou vedle špatné plodnosti a onemocnění vemene jednou z hlavních příčin vyřazování krav z produkčního stáda* (13). Mezi nejčastější onemocnění patří různé formy vředů, hnisání chodidla, mezipaznehtní otoky, apod. Onemocnění paznehtů může mít různé důvody, nejdůležitější z nich jsou výživa a podmínky ustájení.

Překrmování jadernými krmivými s vysokým obsahem škrobů, a zvýšené množství toxinů ze zkažených a zaplísňených krmiv může způsobit překyselení bacheru (acidózu), uvolnění endotoxinů a narušení prokrvení paznehtu, vedoucí k jeho zánětu – tzv. zchvácení paznehtů (*laminitidě*). (*Představte si, že jste si ve dveřích přirazili všechny nehty na nohou, a pak máte stát na špičkách – hned pochopíte, jak bolestivé musí schvácení paznehtů být*). Riziko poškození nohou u krav je vyšší, musí-li stát dlouhou dobu na betonu, obzvláště, je-li tento pokryt tekutou a chemicky kyselou kejdou. Nebezpečí dále narůstá, jestliže jsou krávy krmeny vlhkou senáží, a není-li kejda z betonové podlahy pravidelně shrnována.

Rychlé rozšíření vemene v době prvního otelení a jeho další zvětšování – až na kapacitu pojmout 25 litrů mléka mezi dojením – nepochybně zvětšuje náchylnost ke kulhání tím, že nerovnoměrně zatěžuje vnitřní a vnější paznehty. Pro dojnici není hlavním problémem stavba těla, kterou zdědí po předcích, ale postoj, který je výsledkem abnormálního rozšíření vemene.

*Kulhání je zřejmě nejzávažnějším současným problémem životní pohody dojnic, protože způsobuje chronickou bolest, a četnost jeho výskytu je vysoká. Problém se v posledních letech zhoršil v důsledku růstu popularity senáže a stáží s lehacími boxy, a toho, že na jednoho ošetřovatele připadá stále větší počet dojnic.*⁶

*V tzv. chovatelsky vyspělých zemích (USA, Německu, Velké Británii) kulhá průměrně 14 – 20 % dojnic, v problémových chovech je tato hodnota výrazně vyšší. Postižení končetin, resp. paznehtů, je podle existujících statistik třetím nejzávažnějším zdravotním problémem mléčného skotu po poruchách reprodukce a mastitidách*²³.

Co ukazuje výzkum:¹⁴

V krmné dávce průměrné dojnice v České republice převažuje siláž, a to zejména siláž kukuřičná. Příčinou zdravotních problémů je jednak samotná kukuřice, která je hostitelskou rostlinou pro různé plísně, jednak špatně založené siláže (špatně nařezané, špatně udusané, špatně vytěsněný vzduch, špatné zakrytí siláže, a její odběr). Výzkumný ústav pícninářský Troubsko, s.r.o., zjistil, jak jsou naše siláže – a zejména právě kukuřičná – zaplísňené. Důsledky působení mykotoxinů – toxických látek, které plísně produkují – na živočišný organismus mohou být různé; projevují se např. snížením imunity, alergickými reakcemi, poruchami reprodukce, poruchami nervové soustavy, dýchacího ústrojí, snížením přeměny a využitím krmiv, či zvýšenou úmrtností v chovu. Mykotoxiny poškozují sliznici střev, čímž omezují absorpci živin, a dále zhoršují funkci jater, ledvin, reprodukčních orgánů, a imunitního systému. Krevním řečištěm se mykotoxiny dostávají do jater, kde probíhá jejich biotransformace. V některých případech se toxicita snižuje, v mnohých ale dochází k jejímu zvýšení a ke zlepšení schopnosti toxinů pronikat do tělesných tkání (pozdějšího „masa“). Ani bacherové mikroorganismy nejsou některé toxiny schopny rozkládat, pouze transformovat v jiné.

Špatná zoohygiena, stres, infekční onemocnění, špatné stájové prostředí, vakcinace, nevyváženost krmných dávek pak účinky mykotoxinů dále násobí.

Na rozdíl od potravin chybí ve většině evropských států pro jednotlivé kategorie zvířat a krmiv maximální

přípustné koncentrace jednotlivých mykotoxinů.

Další problém představuje onemocnění *dermatitis digitalis* – nakažlivý, bolestivý zánět kůže prstu, který vede k obnažení její svrchní vrstvy. Na nemoci se podílejí opět bakterie, nevhodné zoohygienické podmínky ustájení (silné znečištění výkaly, zvýšená vlhkost), vysoká koncentrace zvířat, chyby ve složení krmné dávky, a nedostatečná či špatně provedená úprava paznehtů.

3. Dojení a mastitidy^{4,7}

Dalším častým onemocněním dojnic je *mastitis* neboli zánět vemene.

Typická holštýnská dojnice dojí 15 – 25 litrů mléka při jednom dojení. Obvyklý – ve skutečnosti však zcela nefyziologický – rytmus dvojího dojení denně způsobuje, že se ve vemeni hromadí 10x více mléka, než je přirozené. To vede k zánětům vemene a kulhání. Zánět vemene (*mastitis*) se u krav vyskytuje například v situaci, kdy chovatel nedodržuje doporučenou délku dojení. Délka dojení by neměla být delší než 5 - 7 minut. Po tuto dobu se vylučuje hormon oxytocin, pokud ji chovatel překračuje, může dojít právě k zánětu vemene dojnice. *Mastitis* pak vzniká také v situaci, kdy jsou zvířata ve stáji vystavena průvanu, nebo když leží na znečištěné podlaze, zvláště po dojení, kdy je struk otevřen a dovnitř vemene mohou pronikat mikroorganismy. Zánět pak musí být léčen antibiotiky.

Podle ÚZPI, 4. 6. 2008¹⁵ je v EU každoročně tzv. hospodářským zvířatům – především prasatům, skotu a drůbeži – aplikováno mnoho tisíc tun antibiotik. Zvířata však až 90 % těchto preparátů z organismu vyloučí v nezměněném stavu; prostřednictvím kejdy nebo hnoje se tak na pole dostávají vysoce reaktivní účinné látky. Ty se nijak rychle neodbourávají, naopak se „uzamknou“ v mikroskopických částicích půdy, a v této podobě mohou přežívat roky. Vědci nyní zkoumají, zda se v tomto stavu může projevit nějaké jejich negativní působení. Současné závěry, zní, že *veterinární antibiotika mohou omezovat, popř. usmrcovat půdní bakterie, a tím způsobit narušení přirozené rovnováhy mikroorganismů v půdě, a takto narušit citlivý koloběh živin. Kromě toho existuje i nebezpečí, že se v půdách zvýší počet rezistentních bakterií, a později se možná jejich geny resistance přenesou na choroboplodné zárodky, působící i na člověka.*

Ve svrchní vrstvě ornice již byl prokázán nárůst rezistentních mikroorganismů. Protože skot i prasata již ve svém organismu antibiotika transformovala, obsahují kejda či hnoj kromě samotného antibiotika také celou řadu rozmanitých metabolitů, ze kterých jsou pak půdní bakterie schopné znovu vytvořit funkční antibiotika, a tak jejich koncentraci v půdě dále zvýšit.

Podle Vacka a Skřivánka (Náš chov; 3/2011)¹⁶ jsou problémy v chovu dojnic např. tyto:

Nedávno postavené i starší farmy mají přeplněné skupinové porodní kotce, v nichž krávy trpí sociálním stresem, v důsledku toho méně žerou a prohlubuje se nedostatek energie a snížená obranyschopnost. Navíc v přeplněných kotcích není možné udržet čistou podestýlku, čímž se zvyšuje riziko výskytu mastitid. Dalším problémem je nedostatek místa u žlabu. Dalším zdrojem životní nepohody zvířat je, že stále velmi málo stájí má uzpůsobeno nebo vybaveno zařízením pro omezení tepelného stresu v letních měsících. Další problémy jsou shledány ve velikosti a kvalitě loží zejména v bezstelivových provozech, v kvalitě podlah, přístupu k napáječům, dostatku světla i četnosti přihřívání krmiva.

V. POKUSY NA DOJNICÍCH

Dojnice, podobně jako jiná zvířata, jsou zneužívána k pokusům. Na obrázku vidíme dojnici, na níž se testuje krmivo. Zvířata mají do batoru vyříznutou díru, do níž se sype testované krmivo, poté se odebírají vzorky apod.

VI. DOJNICE V SYSTÉMU EKOLOGICKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Než jsem měla – v rámci své pracovní praxe – možnost seznámit se se skutečností, jaká je, myslela jsem si, že se dojnice v systému EZ mají mnohem lépe – že jsou chovány v čistotě, za přístupu dostatku vzduchu a světla, většinu života že tráví venku na pastvě, že jsou krmeny kvalitní stravou poskytující jim dostatek energie, sacharidů, bílkovin, vitamínů a minerálů, a že nemocnost dojnic je zde celkově nižší. Bohužel tomu tak vůbec

není. Většina českých tzv. ekologických mléčných farem zažádala o bio-certifikát pouze kvůli dotacím, které jim umožňují přežít. V technologii chovu se ovšem nemění vůbec nic – takže dojnice žijí ve špatně prosvětlených, zapáchajících a špinavých kravínech na roštích či betonu, a jsou na ně kladeny stejné produkční požadavky jako na dojnice z konvenčního chovu. „Ekodojnice“ trpí i stejnými chorobami, což dokládají i Metodické listy EPOSu – Spolku poradců v ekologickém zemědělství ČR. Mastitidy, ketózy, steatózy, problémy s kulháním apod. jsou zastoupeny ve velké míře¹⁷. Velkým problémem je, podobně jako v KZ, nedostatek energie, špatná kvalita krmiv, a z toho plynoucí problémy. Může nás ovšem logicky napadnout, že zde snad přeci existují kontrolní a certifikační organizace, dohlížející na dodržování zákona o EZ; v ČR působí BIOKONT, o.p.s., AB CERT a KEZ, s.r.o. Výše zisku těchto organizací je však určována mj. též počtem klientů – tedy zemědělců u nich certifikovaných. Těm u nich proto leccos projde. Po mé osobní stížnosti na MZe ohledně nedůsledné kontroly těchto společností mi přišel výhrušný e-mail od člověka z jedné z těchto společností; na ministerstvu mi pak řekli, že o tom vědí, a proto od roku 2010 provádí kontrolu i státní ÚKZUZ. Z praxe však víme, jak je mnohdy těžké a nereálné dobrat se spravedlnosti u KVS, osobně si proto od ÚKZUZu mnoho neslibuji.

Problémy jsou vidět i u drobných chovatelů, kteří mají doma v chlévě na řetězu třeba i jednu jedinou krávu. Často si totiž myslíme, že živá bytost je šťastná, má-li dost žrádla a pití. Sami však asi velmi dobře víme, že samotné jídlo a pití by nám ke šťastnému životu nestačilo...

NA ZÁKLADĚ SVÝCH OSOBNÍCH ZKUŠENOSTÍ, A VĚDOMOSTÍ, KTERÉ JSEM NABYLA Z ODBORNÉ LITERATURY, DOCHÁZÍM K ZÁVĚRU, ŽE JEDINÝM MOŽNÝM ZPŮSOBEM, JAK SE ALESPŇ NEPODÍLET NA UTRPENÍ TELAT, JALOVIC, DOJNIC A BÝKŮ V MLÉČNÉM PRŮMYSLU, JE PŘESTAT KONZUMOVAT MLÉKO A VÝROBKY Z NĚJ. ŽÁDNÝ JINÝ NENÁSILNÝ AKT MĚ NENAPADÁ.

Vysvětlivky:

1) www.csu.cz

2) Zobal: Přednáška „Mléko - co teď a co potom?“ Náš chov 3/2009

3) Bouška akol.: *Chov dojeného skotu*. Profi Press, s.r.o., Praha 2006

4) Buček – Českomoravská společnost chovatelů: „Kontrola užitkovosti u dojených plemen skotu.“ Farmář 1/2009

5) Wikipedie

6) Žižlavský: *Chov hospodářských zvířat*, MZLU Brno, 2002, kapitola Chov skotu, strana 114

7) John Webster: *Welfare, životní pohoda zvířat anebo střízlivé kázání o ráji*. Nadace na ochranu zvířat, Praha, 1999

8) Pavlata, Pechová, Dvořák: *Diagnostika a prevence poruch kolostrální výživy telat*. Veterinářství 2005; z:

<http://www.vetweb.cz/projekt/clanek.asp?pid=2&cid=3810>

9) Michal Kolesár: „Telecí na samotě v období mlezivovém“, dostupné z: <http://realita.tv/cs/teleci-na-samote-v-obdobi-mlezivovem>

10) Schaumann – časopis *Úspěch ve stáji*; odborný časopis pro moderní chov zvířat a výživu, 1/2000; kapitola „Laminitis (aseptický zánět paznehtní škrápy) – klíčové onemocnění při poškození paznehtů“ dostupné z:

http://www.schaumann.cz/ke-stazeni/casopis/2000_01.pdf,

11) Marcela Pařilová: „Výživa a problémy s ní spojené.“ 27. 7. 2007, dostupné z:

http://www.agroweb.cz/zivocisna-vyroba/vyziva-a-problemy-s-ni-spojene_s45x28541.html

12) Slavík, Illek, Matějček, Klouda: „Mléko jako ukazatel zdraví dojnic – bílkoviny“; z:

<http://www.vetweb.cz/projekt/clanek.asp?pid=2&cid=3480>

13) Slavík, Illek, Škořič, Halouzka, Usvald: „Lipomobilizační syndrom a steatóza jater u krav.“ Veterinářství

2004; z: <http://www.vetweb.cz/projekt/clanek.asp?pid=2&cid=3239>

14) Nedělník, Moravcová: „Problematika výskytu mykotoxinů v krmivech pro dojnice.“ Veterinářství 2005; z:

<http://www.vetweb.cz/projekt/clanek.asp?pid=2&cid=3595>

15)

<http://www.agris.cz/hobby/detail.php?id=159141&iSub=1051&PHPSESSID=4dc34f1cdcbab1859a82f6fc65d5fe99>

16) Vacek, M. (VÚŽV, v.v.i.), Skřivánek, M. (VFU Brno): Zdraví a reprodukce dojnic rozhodují o rentabilitě chovu, Náš chov 3/2011

17) Kozáková, Pojar: „Zdravotní problematika v ekologickém chovu dojnic.“ Metodické listy EPOSu – Spolku poradců v ekologickém zemědělství ČR, dostupné z: <http://www.eposcr.eu/?o=3&p=7>

- 18) http://www.naschov.cz/@AGRO/informacni-servis/Prednaselo-se-nejen-o-produkci-mleka_s485x48605.html
- 19) www.zdostas.cz
- 20) http://www.agroweb.cz/zivocisna-vyroba/Telata-jsou-budoucnosti-chovu_s45x32308.html
- 21) http://www.naschov.cz/@AGRO/informacni-servis/Prednaselo-se-nejen-o-produkci-mleka_s485x48605.html